

ПОШИРЕННЯ РЕФОРМАЦІЇ НА ТЕРЕНАХ СПИСЬКОГО КОМІТАТУ В XVI СТОЛІТТІ

Борис І. І. (Ужгород)

У статті розглядається процес проникнення та характер поширення Реформації в Спиському комітаті Східної Словаччини протягом XVI ст. Розглядаються та аналізуються питання пов'язані з діяльністю окремих релігійних організацій та діячів списької Реформації, прийняттям та закріпленням реформаційних ідей з оцінкою їх значення в духовному житті суспільства. Протягом першої половини XVI ст. Списький регіон Словаччини поступово змінюється на протестантський. Реформаційні погляди були наявні в Спиші ще перед 1526 р., але спочатку вони обмежувалися тільки вужчими кругами і залишалися без суттєвих зовнішніх змін в церковному житті. У першій фазі реформаційного руху мова йшла передусім про отримання прихильників нових релігійних течій, а вже потім про церковні реформи. Поширенню ідей реформаційного спрямування сприяли купці з королівських та гірничопромислових словацьких міст, які повертаючись з Німеччини приносили із собою новини про Мартіна Лютера і книги, які відображали його погляди. Після прийняття Аугсбурзького віровизнання у 1530 р., реформаційний рух в Спиському комітаті набрав нових і більш потужних функціональних обертів. Тоді ж на Спиші починають з'являтися перші розповсюджувачі вчення Лютера. Так, серед них можна виділити таких релігійних діячів як Юрій Левдішер, Ян Генкел, Вавринець Квендел Серпільй, Вавринець Бухвалт, Шаламун Регнер, Даміан Граф, Матей, Антон Топерцер, Грегор Філкер. Апогеем релігійного життя на Спиші, і, в той же час, одним з найбільш важливих джерел словацької Реформації можна вважати визнання братства 24-ох королівських священників на Спиші «Confessio Scerusiana». Хоча сам зміст документу не є оригінальним, оскільки практично дублює попередні визнання віри, тобто базується на текстах «Confessio Pentapolitana» та «Confessio Heptapolitana», однак подає і свої тези, складені в дусі Аугсбурзького віровизнання. На нараді 26 жовтня 1569 р. текст визнання віри було представлено братству спиських священників, де його було схвалено і підписано всіма священниками Списького міського сеньйорату. Таким чином, протягом другої половини XVI ст. реформаційні процеси охопили практично всі словацькі терени. На Спиші Реформація поширювалася швидко та успішно, а її прихильники могли діяти ціле XVI-початок XVII ст. в рамках вже існуючих структур та закладів католицької церкви.

Ключові слова: Реформація, церква, віра, Бог, лютеранство, кальвінізм, анабаптизм, християнство, католицизм, духovenство.

Постановка проблеми. На терени сучасної Словаччини Реформація проникла на початку 20-х рр. XVI ст. Разом з тими змінами, які мали місце при реформуванні інститутів суспільно-політичного життя словацьких земель, відбуваються і зміни в культурному та релігійному житті країни. На протязі всього XVI ст. на словацьких землях проходить процес поширення нових релігійних ідей, що мали пряме відношення до європейської Реформації. Як відомо, реформаційні процеси призвели до розколу римо-католицької церкви та утворення нових віровчень, які проявлялися в різній степені ефективності практично у всіх країнах католицького світу. Заклад нових віросповідних засад відбивався на становищі церкви як великого землевласника та складової феодальної системи, зачепивши роль католицизму, таким чином, як великої ідеологічної сили. Реформація протягом XVI ст. набувала характеру широких релігійних та соціально-політичних рухів, що висували вимоги реформувати католицьку церкву та докорінно змінити її вкорінені роками догми та звичаї.

Поступове поширення Реформації у першій половині XVI ст. охопило ареал східних та центральних земель Словаччини. Комітати Земплинської і Шариської жупи разом зі

східнославацькими королівськими містами (Пряшів, Бардіїв, Кошице, Левоча і Сабінов), комітати Спиш і Ліптов, шахтарські міста центральної Словаччини, – поступово переходили до Реформації.

Мета нашої статті – на основі опублікованих джерел та огляду наукової літератури розкрити основні питання та особливості реформаційного руху на теренах Списького комітату протягом XVI ст.

Визначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: проаналізувати процес проникнення та поширення Реформації в Спиському регіоні Словаччини; охарактеризувати найвідоміші постаті списької Реформації; визначити загальні тенденції прийняття символу віри Спиських міст – «Confessio Scerusiana»; простежити початок контрреформаційних процесів на Спиші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чільне місце серед питань, які цікавили, насамперед дослідників із Словаччини, займає тема історичного розвитку словацьких земель зі змінами в релігійному житті населення, що пов'язані з поширенням реформаційних ідей. Дослідженнями Реформації займається ряд вчених з Пряшівського університету, матеріали праць яких містяться у фондах тамтешньої університетської бібліотеки. В їхніх працях розглянуті питання історії та процесу Реформації як в окремих регіонах на теренах словацьких земель, так і в цілому у Словаччині та за її межами. Крім

того, увага приділяється видатним реформаційним діячам та дослідникам того часу. Так, процесам Реформації в Спиському регіоні присвячена стаття Моніки Бізонової – «Реформація і початок Контрреформації на Спиші» [1], де дослідниця аналізує такий важливий момент в історії Словаччини як створення Братства священників 24-х спиських міст і прийняття символу віри – «*Confessio Scerusiana*». Про реформаційні процеси на Спиші окремими моментами у своїх доробках згадують такі дослідники як Петер Коля, Аннамарія Коньова та Милослава Боднарова [2; 9; 10]. Їх статті та посібники загалом характеризують увесь спектр словацької Реформації від XVI по XVIII ст.

Загальну картину історії Реформації на словацьких землях, в тому числі і в Спиському комітаті досліджує у своїй монографії Даніель Веселі [15]. Основну увагу автор зосередив на характеристиці важливих ключових моментів, які мали історичне значення, показав вплив релігійного життя на шкільництво і виховання, охарактеризував найвідоміші постаті Реформації та діяльність церковних колегій.

Також, про спиську Реформацію згадується у монографії «Суспільно-політичне становище словацьких земель у складі монархії Габсбургів (1526-1610 рр.)» [17] дослідниці Ужгородського національного університету Яни Товтин. Авторка простежує поширення нових релігійних течій та реформаційних учень і визначає загальні тенденції прийняття основних символів віри.

Виклад основного матеріалу. У першій половині XVI ст. Списький регіон Словаччини поступово змінюється на протестантський. Реформаційні погляди були наявні в Спиші ще перед 1526 р., але спочатку вони обмежувалися тільки вузькими кругами і залишалися без суттєвих зовнішніх змін в церковному житті. У першій фазі реформаційного руху мова йшла передусім про отримання прихильників нових релігійних течій, а вже потім про церковні реформи. Поширенню ідей реформаційного спрямування сприяли купці з королівських та гірничопромислових словацьких міст, які повертаючись з Німеччини приносили із собою новини про Мартіна Лютера і книги, які відображали його погляди. Крім того, навіть спиські торговці та ремісники повертаючись з мандрівок, приносили свіжі новини і пресу, яка розповсюджувала ідеї Реформації і закликала до змістовної перебудови церкви. Крім багатих міщан, які були освічені, новини про Реформацію поширювалися і між бідними верствами міських жителів, без різниці на національність. Після прийняття Аугсбурзького віровизнання у 1530 р., реформаційний рух в Спиському комітаті набрав нових і більш потужних функціональних обертів. Тоді ж на Спиші починають з'являтися перші розповсюджувачі вчення Лютера [1, с. 130].

На нашу думку, такі явища як занепад авторитету церкви та релігійне відчуття, поширення гуманістичних думок разом з діяльністю зовнішніх закордонних імпульсів, полегшувало поширення Реформації. Часте втручання міських рад до

церковних справ ще перед Реформацією, вказує на те, що вона не була тільки зовнішнім імпортом з Німеччини. Симонія, кумуляція переваг, недбання духовної діяльності в рядах духовенства, тобто єпархії, які були керовані недостатньо освіченими та некомпетентними людьми, – це було предметом критики з боку суспільства. Важливими факторами які сприяли швидкому поширенню Реформації були невлаштовані політичні стосунки після Могача, динамічні поєдинки, припинення ієрархії католицької церкви, прихід турків до центральної Угорщини і послідовне розділення держави. Це утворювало хаотичну ситуацію та представляло чинники для швидкого поширення реформаторських ідей.

Загалом, в словацькій історіографії про Реформацію згадуються прізвища багатьох окремих особистостей, і хоча, до нашого часу про них збереглося не так багато відомостей, вони зуміли тим чи іншим чином залишити свій відбиток в історії Спишу, займаючись релігійною, зокрема, реформаторською діяльністю.

Так, з 1522 р. в якості помічника духовного і ревного лютеранина у своєму рідному місті Левочі діяв випускник Краківського університету Юрій Левдішер. Постійно будучи переслідуваним він поширював Євангеліє на Спиші, а саме у Стражаках, Кежмарку, Топорці, Любиці, Млініці, Спиській Новій Всі. Левдішер не був Лютеровим прихильником, хоч і підтримував деякі його погляди. Він більше схилився до анабаптизму, через що його постійно переслідували євангеліки [1, с. 131; 15, с. 83].

Між містами Списького ректорату Левоча було найбільш великим, і разом з такими містами Східної Словаччини, як Кошице, Сабінов, Пряшів і Бардіїв, належало до асоціації вільних королівських міст під назвою *Pentapolitana* – «П'ятимістя» [2, с. 19]. Місто було засноване з прибуттям німецьких поселенців і їх асиміляції з словаками. Правда, для німців, угорським королем були даровані як політичні, так і економічні привілеї. Тому не дивно, що більша частина купців та торговців були німці, а селяни та міська біднота складалися переважно зі словацького населення.

Духовне та інтелектуальне життя Левоча у XVI ст. було пріоритетом священників та вчителів. Не рідкість, коли більша їх частина закінчували і отримували вищу освіту за кордоном, зокрема, у Віттенберзі та Кракові. Наступним предметом зміни ставлення громадян міст до церкви були погляди гуманізму, які вели до припинення безпорядку в церкві [5, с. 92]. В Угорщині на церковних та світських саношників значно впливали роботи Еразма Роттердамського. Роттердамський належав до перших критичних спостерігачів тексту Нового закону, а його основною вимогою було те, що кожен релігійний авторитет потрібно підпорядкувати критиці розуму. Школи конкурували в отриманні найосвіченіших ректорів під впливом сучасних поглядів цього періоду. Так, до Левочі з Кракова у 1529 р. було запрошено знатного науковця англійського походження, прихильника Еразма

Роттердамського, – Леонарда Кокса, який викладав в дусі гуманізму [2, с. 21]. Тож не дивно, що посередником Лютерових реформаційних ідей для Списького комітату був польський Краків. І хоча в Кракові реформаційні думки не прижилися, мова йшла лише про тимчасове посередництво між німецькими джерелами інформації та містами. Міщани відкрито симпатизували німецькій реформі і намагалися отримати реформаційних проповідників з сусідніх країн. Реформація в містах не була справою тільки вчителів та проповідників. До неї активно намагалися приєднуватися магістрати, котрі використовували свої керівні права для того, щоб утворювати школи, встановлювати навчальні плани, дисципліну та вирішувати спори. До прикладу, у Кежмарку, з 1543 р. ректором класичної середньої школи став Джон Соммер, котрий навчався у Віттенберзі та приятелював с Філіпом Меланхтоном [1, с. 131]. За десятиліття школа стала популярною не тільки на Спиші, але і в Центральній Європі. Тут вивчалися граматики, читання, письмо, латинська та грецька мови, риторика, поезія, класична література, релігійна тематика. Багато вихідців з даної школи продовжували своє навчання в європейських університетах. Взагалі, такий підхід і поширення на Спиші гуманістичних і ренесансних ідей, зростання міст і кількості навчальних закладів, зумовили розвиток нових елементів у духовному житті. Населення намагалося сформувати ту релігійну структуру, яка була ближча їм по духу.

Першим діячем реформаційного спрямування в регіоні Спишу є Ян Генкел [2, с. 21]. Він походив зі старої міщанської родини яка проживала в Левочі, де він і народився близько 1481 р. Після навчання в Кракові та Відні, яке Генкел закінчив як доктор теології, у 1513 р. стає священником в Левочі. З 1522 по 1525 рр. діяв як священник в Кошице. З 1525 р. в Буді у замку королеви Марії працює як її сповідальник та професор в університеті. Метою реформаційної діяльності Генкела було встановлення єдності між Реформацією та християнським гуманізмом. Як освічена людина та гуманіст був проти насильства та ненависті. Негативне ставлення мав до анабаптистів та сакраментарів. Вірогідно, що симпатизував ідеалам протестантизму, але у своїх ставленнях до Реформації був дуже обережний, до чого приводили поважний вік та хвороба. Не дивлячись на те, що Генкел усвідомив недоліки католицької церкви і утримував власні зв'язки з представниками протестантизму, розумів причини вирішення церковних реформ, схилився до думки Роттердамського і підтримував реформи всередині церкви, він так і не зміг зробити останній крок який зробили Лютерові заступники, і відкрито не став на бік Реформації [2, с. 22].

9 листопада 1529 р. у Левочі помер магістр Себастьян Генкел, лютеранин, брат Яна Генкела. Його наступником став Ян Меллер, колишній сеньйор Братства XXIV священників на Спиші, який поширював реформаційні погляди у цілому братстві [15, с. 83].

Ще однією постаттю Списької Реформації був Вавринець Квендел Серпілій зі Списької Бели. Він вивчав теологію у Кракові, був капеланом списького препозита, а потім відправився до Віттенбергу, де познайомився з Філіпом Меланхтоном і перейняв від нього багато реформаційних ідей [1, с. 131; 15, с. 83]. Саме Меланхтон дав йому латинське прізвище «*Serpilius*». Після смерті останнього католицького священика у Спиській Белі, Валентина з Бієліце у 1545 р., на його місце запросили Вавринця Серпілія Квендела. Саме цим роком і датується прийняття Спиською Белою Реформації. У 1545-1558 рр. Квендел керував парафією у Спиській Белі, отримав посаду ректора та проповідника в Левочі (1558-1564 рр.), був пастором в Любіці (1564-1571 рр.). Від 1557 рр. був керуючим Братства 24-ох священників на Спиші [1, с. 132]. При Квенделі, управління церквою та навчання у школах велося на реформаційних засадах і досвіді європейського гуманізму. Все місто публічно відвернулося від католицизму і прийняло ідеї Реформації. Списька Бела на протязі 129 років сповідувала чисто євангельську віру, поки у 1674 р. в процесі Контрреформації не була відібрана їх церква та церковне майно.

Поступово почало виникати багато можливостей щоб Реформація тісно прийнялася в окремих містах та районах Спишу. У 1536 р. проповідник Андрей Керл разом зі своїми прихильниками зайняли церкву святої Уршули у Виборній. У 1538 р. перейшли на лютеранізм Гйотейовці, які віддали євангелікам свою церкву в Топорці. Містечко Млиніца було першим районом на Спиші яке засвоїло нову віру у 1543 р. [1, с. 131].

Однією з найвідоміших сторінок у релігійній історії Спишу був початок 40-х рр. XVI ст., коли сам списький препозит Ян Горват з Ломнице відлучився від вчення католицької церкви, перейшов до протестантів і пришвидшив приближення списького населення до лютеранської Реформації. У 1544 р. Горват одружився з дочкою левочського міщанина Юрія Зіпсера, чим суспільно проголосив своє відокремлення від католицької церкви [1, с. 130]. Проте, згодом він долучився до розкрадання церковного майна, чим повністю зруйнував свій авторитет реформатора.

В 30-40 рр. XVI ст. Реформація продовжувалася і в провінціях спиських королівських міст. У 1545 р. євангеліки отримали єпархії та школи в Спиській Белі, Спиських Влахах та Вербові. В Спиських Влахах, колишній католицький священник, син Блажея зі Списького Підграддя, отримав парафію у 1548 р. У містечку Вербоє лютеранізм започаткував священник Вавринець Бухвалт, який очолював Братство священників 24-ох спиських міст у 1549-1550 рр. Місто Любиця прийняло євангельську віру у 1546 р. Урядом тут керував у 1545-1563 рр. священник Шаламун Регнер, який у 1555-1557 рр. очолював Братство священників. У 1557 р. лютерани отримали також Мпішське Підграддя та Рускіновце. У Спиському Підградді завдяки докторові теології Даміану Графу та завдяки пастору Матею, у 1551 р. також було прийнято лютеранство [1, с. 131-132].

У 1548 р. лютеранізм прийнявся і в Списській Новій Всі, де першим пастором був Юрій Левдішер, але нове визнання утвердив від 1555 р. теолог та проповідник Бартоломеї Богнер. Того самого року лютерани отримали парафію в Попрадї. Євангельську віру тут поширював тодішній католицький священик Антон Топерцер, керівник Братства священиків у 1545-1546 рр. [1, с. 132]. Цікавий факт, що майже при рівній кількості протестантів та католиків на все населення міста, починаючи з 1569 р. тут було заборонено проведення всіх католицьких богослужінь. Аж до 1674 р. у Попрадї католики не мали ні священиків, ні релігійних служб.

Наступні 50 років XVI ст. лютерани поступово отримували парафії в містечках центрального Спишу – у 1551 р. в Матейовцях, у 1552 р. в Списській Соботї та у Великій. У цих роках здійснювалася і лютеранська конверсія в Стражках. В Списській Соботї нову віру затвердив перший пастор Антон Фїладельфус, у Великій це був проповідник Грегор Фїлкер. Найпізніше прийняла лютеранську віру Тварожна, завдяки священикові Томашу Леммелу [1, с. 132]. У 1556 р. все місто затвердило нову віру. При контрреформаційних процесах у 1674 р., лише церква повернулася в руки католиків, а лютерани міста і надалі залишалися вірними ідеям Реформації.

З послїдовною Реформацією у цей період, на Спиші починають занепадати різні релігійні громади. З Левочї відїшли францисканці, а з Гелниці домінікани. У 1555 р. занепавав монастир антонїтів в Дравцях. У другїй четвєртинї XVI ст. був ліквідований і монастир августинїанів в Спиському Підградї. У 1543 р. був знищений монастир картузіанів на Скалі Нападу [1, с. 132]. Із занепадом релігійних громад поступово збільшувалася кількість прихильників протестантизму і відкривався шлях для подальшого поширення реформаційних ідей.

Однак, деякі релігійні діячі радикалізували церковно-теоретичне вчення про «священство всіх віруючих», щоб пропагувати ідеї соціальної та економічної рівності і ввести етику, засновану на строгому застосуванні десяти біблійних заповідей, а іноді, навіть стародавнього церемонїального закону Старого Завїту [16, с. 156]. Серед перших найбільш значних представників цього «радикального» реформаційного руху особливо видїлявся гуманїст і прихильник Реформації Вольфганг Шустел, один з проповідників в Бардїєві у 20-ті рр. XVI ст. Ще більш суперечливою є фігура анабаптиста Андреаса Фїшера, який з'явився у Верхній Угорщинї в 30-ті рр. XVI ст. І хоча висловлювалася підозра, що донесення про діяльність Фїшера насправдї відносяться до двох різних людей, все ж безсумнівно, що в Левочї та інших спиських містах Андреас Фїшер закликав до корінних реформ церкви і суспільства, суворому слїдуванню десяти біблейських заповідей, включаючи дотримання суботи як головного дня вшанування Господа [16, с. 157]. В інших областях Угорщини, особливо в регіонах уздовж Тиси і в Трансїльванїї, поряд з євангельською або лютеранською Реформацією набули поширення сакраментарїанство і

антиринїтаризм, що ще більше ускладнювало релігійну картину в країні.

Поступово конфесїональна картина Спишу починає змінюватися. Мешканці приймали нову віру і наприкінці XVI- на початку XVII ст. протестанти мали провідну роль. Вагоме значення у її поширеннї відїграло Братство королївських священиків. Це була найстарїша самоврядна організація, яка, ймовїрно, походила з нїмецького «*Kalaudbruderschaft*» ще з доби до Реформації. Це був тип ремїсничих організацій – цехів, які виникли в XIV ст. і називалися братствами. За їх прикладом, священики створювали об'єднання (*fraternitas plebanorum*) для захисту матеріальних інтересів своїх членів, дбали про їх моральність та виконання обов'язків. На Спиші – це найстарїше братство, яке посилалося ще на королївський привїлей короля Штефана V від 25 серпня 1271 р. для саксонських колонїстів, що забезпечував і вільне обрання священика. Братство мало статут від 1298 р. Воно зберїгало певну незалежність і по відношенню до Списького препозита, а протестантським стало вже з 1544 р. [15, с. 90]. Братства мали свої правила і статuti, що називалися законами. Деякі з них збереглися в оригіналах та копіях і по сьогоднїшній день.

Першим зі спиських ректорів, який своєю діяльністю намагався повернути мешканців до католицизму, був Станїслав Вараї. Досягти цього він хотїв через синод в Спиській Капітулі, який мав покращити мораль духовенства та запровадити засоби проти поширення протестантизму. Синод відбувся 14 червня 1545 р. в церкві святого Мартина. Але завершити ректору цю справу не вдалося. Він помер у 1548 р. [1, с. 133].

Наступний ректор, Блажей Пийтерварадї, також запроваджував спроби стабілізувати стосунки в ректорствї. Для Братства священиків він присвятив єпархію для проведення конгрегації в Спиській Капітулі та взяв на себе повноваження спостерїгати за її діяльністю, щоб таким чином застережувати від реформаційних поглядів. Така конгрегація дійсно провадилася 12 травня 1555 р., але через рік члени спївдружності священиків протестували проти ректорського наказу [1, с. 133].

Після Тридентського собору єпископ Варадїнський та списький канонїк Грегор Борнемїсса (1561-1584 рр.) намагалися відновити церковну організацію на Спиші. У 1567 р. Борнемїсса погрожував священикам, що змусить їх підкоритися за допомогою світської влади [15, с. 110]. Цю ситуацію Борнемїсса планував вирішити посередництвом скликання синоду до Списької капїтули у 1569 р. 30 листопада 1568 р. він запросив сеньйора Вавринця Серпїлія на нараду, де проїнформував його про це. Щоб сеньйор прийняв участь у синодї, Борнемїсса навіть відклав його проведення. Серпїлій 14 грудня 1568 р. у Грабушицях зібрав нараду спиських священиків. За його пропозицією списьконовівський священик Валентин Мегандер-Гросман та списькопідградський релігійний діяч Цириак Обсопїй-Кох були уповноважені скласти визнання Братства 24-ох королївських священиків на Спиші. Це мав бути

своєрідний доказ того, що вони вірно дотримуються Святого Письма і не сповідують еретичні погляди [1, с. 133]. Автори символу віри походили зі Спишу. Валентин Мегандер-Гросман народився у Кремниці, навчався у Віттенберзі, був учнем Філіпа Меланхтона, з 1562 по 1570 рр. був священиком у місті Списька Нова Вісь, де згодом став сеньйором. Ціріак Обсопій-Кох походив із Саска, очевидно, був учнем Леонарда Стоцкела, коли той викладав у Ейслебені (1534-1536 рр.), був священиком у Спиському Підградді, а з 1578 р. став сеньйором [17, с. 119-120].

Беззаперечно, ці дві постаті відіграли найвизначнішу роль у складанні та прийнятті третього символу віри на словацьких землях. Хоча сам зміст документу не є оригінальним, оскільки практично дублює попередні визнання віри, тобто базується на текстах «Confessio Pentapolitana» та «Confessio Neptapolitana», однак подає і свої тези, складені в дусі Аугсбурзького віровизнання. На нараді 26 жовтня 1569 р. текст визнання віри було представлено Братству спиських священиків [1, с. 133; 15, с. 111]. Він увійшов в історію як «Confessio Scerpusiana». Текст було схвалено і підписано всіма священиками Списького міського сеньйорату [17, с. 120].

У «Confessio Scerpusiana» взято за основу попередні два символи віри, які потрапили на Спиш посередництвом Яна Кінзеля та Мартина Аквіли, що разом покинули Банську Бистрицю за наказом архієпископа Мікулаша Олага [15, с. 111]. Списький символ віри складається із 20 статей, у яких, як і в попередніх визнаннях, порушуються такі питання, як таїнство причастя – Вечеря Господня, вигнання анабаптистів, церкви як дефініції, одруження священиків, свобода волі, визнання святих [17, с. 120]. Так, 1-ша та 2-га статті віровизнання містять положення про Бога. У 3-тій статті про первородний гріх, на відміну від Аугсбурзького віросповідання, міститься цитата отця Амвросія на його захист: *«Хоча людині привите бажання хотіти зла, їй, однак, не дано хотіти добра; оте перше спричинила натура через вину, те друге натура приймає з милості»* [15, с. 111]. У 6-ій статті про віру міститься положення про інститут священика, за посередництвом якого діє Святий Дух: *«Не настільки складним є вірити, що Христос помер, але вірити тому, що він воскрес задля нашого спасіння»* [15, с. 111]. У 8-ій статті міститься оригінальне визначення церкви: *«Церква – це видима сукупність тих, що слухають, вірять та приймають чисте та цілісне вчення Євангелія і тих, що приймають таїнства так, як постановив Христос»* [15, с. 111]. В 9-ій статті говориться про хрещення і міститься згадка про вигнання анабаптистів. У 10-й статті підкреслюється про Вечерю Господню, під час якої приймається справжнє та істинне тіло і кров Господа. Замість виразу «під двома видами», вживається вираз «усе єство». У 11-ій статті про сповідь, окрім усього іншого, наводиться теза, що *«нею ми захоуємо людей проявити каяття»* [15, с. 111]. У 12-ій статті про каяття зазначається, що без нього ніхто не може залишатися в церкві. У 14-ій

статті про служителів церкви йдеться про те, що кожен повинен бути тут за покликанням, має пройти випробування та вважатися компетентним. *«Шлюб – це призначення Боже»* [15, с. 111] – йдеться у 17-ій статті. Про вільну волю у 19-ій статті зазначається, що *«тільки у справах зовнішніх ми маємо якусь свободу вибору»* [15, с. 111]. У 20-ій статті про звання святих підкреслюється: *«Необхідним є не заступник, а покірний розум»* [15, с. 112].

Визнання віри «Confessio Scerpusiana» було схвалено єпископом Борнеміссою, а у 1573 р. – і архієпископом Естергомським Антоном Вранчичем. Згодом сеньйор Антон Платнер на чергових зборах, які відбулися у Жатковцях 8 листопада 1590 р., зобов'язав усіх священиків Братства підписати його і надалі керувати та жити згідно з підписаними положеннями [15, с. 112]. Реформування вже наявних релігійних і церковних звичаїв свідчить про спрямованість намагань до формування організаційної структури та конституювання віросповідних засад протестантизму.

Неоголошена, точніше фактична релігійна свобода проіснувала на словацьких землях протягом усього XVI ст. У сусідній Трансільванії, релігійна свобода і віротерпимість були офіційно проголошені на сеймі 1545 р. [16, с. 159]. Більше того, Фердинанд I в своїй боротьбі з османами і трансільванськими князями потребував підтримки, яку йому могли надати тільки магнати, дворяни і міста, більшість з яких приєдналося до одного з реформаційних рухів. Син і спадкоємець Фердинанда на престолі (з 1564 р.) імператор Максиміліан II, цілком ймовірно, особисто симпатизував протестантизму. Безсумнівно, що до кінця його правління (1576 р.) у всіх землях, підвладних його скіпетру, протестантизм процвітав.

Ця сприятлива ситуація почала змінюватися в 1576 р. при правлінні старшого сина Максиміліана, Рудольфа II (як угорський король Рудольф I), який був палким прихильником католицької Контрреформації. Але, беручи до уваги ситуацію в Угорщині, він головним чином спирався на католицький клір і місіонерів, особливо єзуїтів і францисканців [16, с. 160].

Так, 13 серпня 1587 р. спиським ректором став архієпископ Мартин Пете де Гетеш, котрий в Угорщині займав багато церковних посад. Королем Рудольфом II був встановлений наказ, виконати візит до Списького ректорату. Польський король Жігмунд повинен був відвідати провінцію спиських королівських міст, звідки мав вигнати протестантських проповідників, а звільнені місяця зайняти католицькими священиками [1, с. 134]. Так на Спиші почалися процеси Контрреформації.

3 січня 1604 р. Рудольф II підписав у Празькому замку лист, який був адресований спиському ректорові Мартинові Пете де Гетеші. У листі король наказав замінити у всіх містах та селах на Спиші євангельське духовенство на католицьке, а усе їх церковне майно повернути католицькій церкві. Візитацію ректор почав у Спиському Підградді 5 вересня 1604 р. Однак, ця візитація не була успішна – ректора не прийняли та вигнали з міста. Повторну

спробу візитації ректор здійснив ще раз, але вже в Спиських Влахах 2 жовтня 1604 р. Тут відсіч проявили мешканці міста, котрі були озброєні, воювали за свою церкву і зайняли усі входи до неї. Тому ректору та його заступникам не залишилося нічого іншого, як покинути місто [1, с. 134].

Тривожною виявилася подія яка відбулася 21 вересня 1604 р., коли католицький архієпископ та списький ректор Мартин Пете пред'явили документ, в якому вказувалося, що села Влчов, Томашовце та Арнутовце разом з курією в Левочі, які колись належали церкві святого Іоанна Христителя та картезіанському монастирю на Скалі Нападу, дарувалися єзуїтам [1, с. 135]. Цей вчинок мав бути спробою запровадити Братства Ісуса в Левочі, де б могла продовжуватися контрреформаційна діяльність.

Мартин Пете прийшов до Левочі 8 жовтня 1604 р. разом із спиським жупаном Кріштофом Турзом, де приніс із собою згаданий царський мандат, у якому Рудольф II наказав віддати усі церкви, школи, старий та новий монастир, церковне майно та звільнити парафію. Мер та міська рада не хотіли самі вирішувати дане питання, і тому наступного дня, 9 жовтня 1604 р. була скликана нарада міщан. На нараді мешканці були ознайомлені зі змістом мандату та загальною ситуацією. Слово мав і левочський священник Петер Заблер, котрий закликав міщанство не зраджувати свою віру. Між міщанами виникли два погляди. Одна частина пропонувала виконати хоча б деякі прохання і погоджувалася віддати церкву, а інша частина була проти. Тому, мер, міська рада та міщанство, офіційно вирішили бути вірними Аугсбурзькому віровизнанню, навіть

якщо можуть втратити не тільки майно, але і життя [1, с. 135]. В підсумку, Пете пішов з Левочі без успіху, а євангеліки Аугсбурзького віровизнання задокументували, що є вірними і хочуть жити згідно власних поглядів на відновлену церкву.

Висновки. Таким чином, протягом другої половини XVI ст. реформаційні процеси охопили практично всі словацькі терени. На Спиші Реформація поширювалася швидко та успішно, а її прихильники могли діяти ціле XVI- початок XVII ст. в рамках вже існуючих структур та закладів католицької церкви. Між новою євангельською та старою католицькою релігією спочатку була суттєва різниця, тому реформатори легко отримували маси віруючих, які були занедбані католицькими догмами. Доки словаки та німці прагнули лютеранської форми Реформації, між жителями, переважно угорської національності, поширювався кальвінізм та анабаптизм.

Сприяла поширенню Реформації і позитивна ситуація у містах. Оскільки у релігійному плані останні були незалежними і виступали патронами церкви та монастирів, при переході населення у нову віру вони отримали більшість церковного майна. І кристалізація Реформації, таким чином, потроху продовжувалася, яскравим свідченням чого, є прийняття символу віри Спиських міст – «Confessio Scepusiana», завдяки якому, наряду з «Confessio Pentapolitana» та «Confessio Heptapolitana» були закладені початкові основи сучасної Євангельської церкви Аугсбурзького визнання в Словаччині і привнесено позитивний вплив на розвиток словацького народу, його культури, освіти та книгодрукування.

Список використаних джерел

1. Bizoňová M. Reformácia a počiatky rekatolizácie na Spiši. *Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe* / ed. Peter Kónya. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej university, 2011. S. 129-138.
2. Bodnárová M. Reformácia vo východoslovenských kráľovských mestách v 16. storočí. *Reformácia na východnom Slovensku v 16. až 18. storočí* / ed. F. Uličný. Prešov: Acta Collegii Evangelici Prešoviensis II, 1998. S. 19-38.
3. Bokes F. Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie. Bratislava: Slovenska academia vied a umeni, 1946. 477 s.
4. Čaplovič D. Problematika cirkevných dejín 1517-1681. Bratislava: Veda, 2001. 147 s.
5. Chalupecký I. Spoločenský a duchovný život Levoče v prvej polovici 16. Storočia. Z minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 1999. 299 s.
6. Daniel D. P. Výskum obdobia reformácie na Slovensku. *Historický časopis*. 1989. Ročník 37. Číslo 4. S. 572-592.
7. Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561-1988. / ed. Emil Krapka, Vojtech Mikula. Cambridge: Dobrá kniha, 1990. 550 s.
8. Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. 3. / zost. Pavel Uhorskai, Július Alberty a kolektiv. Liptovský Svätý Mikuláš: Tranoscius, 2002. 504 s.
9. Kónya P. Konfesionalizácia na Slovensku v 16.-18. storočí. Prešov: Prešovská univerzita, 2010. 232 s.
10. Kónyová A. Kalvínska reformácia a Reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16.-18. storočí / ed. Annamária Kónyová, Peter Kónya. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2010. 226 s.
11. Kvačala J. Dejiny reformácie na Slovensku. Liptovský Svätý Mikuláš: Tranoscius, 1935. 303 s.
12. Mannová E. Krátke dejiny Slovenska. Bratislava: AEP, 2003. 368 s.
13. Od reformácie po založenie cirkvi: A reformációtól egyházalapításig: a szepesváraljai zsinat 400. évfordulójára: k 400. výročiu synody v Spišskom Podhradí. [1. vyd.] / ed. Peter Kónya, Annamária Kónyová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015. 438 s.
14. Petrik J. Dejiny slovenských evanjelických a. v. služieb Božích. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1946. 321 s.
15. Veselý D. Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2004. 384 s.
16. История Словакии / Пер. со словац. И. А. Богдановой, В. В. Марьиной; с англ. О. В. Хавановой; Науч. ред. Ю. В. Богданов. Институт славяноведения РАН. Москва: «Евролинц», 2003. 435 с.
17. Товтин Я. Суспільно-політичне становище словацьких земель у складі монархії Габсбургів (1526-1610 pp.): монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2011. 160 с.

References

1. Bizoňová M. Reformácia a počiatky rekatolizácie na Spiši. *Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe*. Ed. Peter Kónya. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej university, 2011. S. 129-138. (in Slovakian).
2. Bodnárová M. Reformácia vo východoslovenských kráľovských mestách v 16. storočí. *Reformácia na východnom Slovensku v 16. až 18. storočí*. Ed. F. Uličný. Prešov: Acta Collegii Evangelici Prešovensis II, 1998. S. 19-38. (in Slovakian).
3. Bokes F. Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie. Bratislava: Slovenska academia vied a umeni, 1946. 477 s. (in Slovakian).
4. Čaplovič D. Problematika cirkevných dejín 1517-1681. Bratislava: Veda, 2001. 147 s. (in Slovakian).
5. Chalupický I. Spoločenský a duchovný život Levoče v prvej polovici 16. storočia. Z minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 1999. 299 s. (in Slovakian).
6. Daniel D. P. Výskum obdobia reformácie na Slovensku. *Historický časopis*. 1989. Ročník 37. Číslo 4. S. 572-592. (in Slovakian).
7. Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561-1988. Ed. Emil Krapka, Vojtech Mikula. Cambridge: Dobrá kniha, 1990. 550 s. (in Slovakian).
8. Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. 3. Zost. Pavel Uhorskai, Július Alberty a kolektív. Liptovský Svätý Mikuláš: Tranoscius, 2002. 504 s. (in Slovakian).
9. Kónya P. Konfesionalizácia na Slovensku v 16.-18. storočí. Prešov: Prešovská univerzita, 2010. 232 s. (in Slovakian).
10. Kónyová A. Kalvínska reformácia a Reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16.-18. storočí. Ed. Annamária Kónyová, Peter Kónya. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2010. 226 s. (in Slovakian).
11. Kvačala J. Dejiny reformácie na Slovensku. Liptovský Svätý Mikuláš: Tranoscius, 1935. 303 s. (in Slovakian).
12. Mannová E. Krátke dejiny Slovenska. Bratislava: AEP, 2003. 368 s. (in Slovakian).
13. Od reformácie po založenie cirkvi: A reformációtól egyházalapításig: a szepesváraljai zsinat 400. évfordulójára: k 400. výročíu synody v Spišskom Podhradí. [1. vyd.]. Ed. Peter Kónya, Annamária Kónyová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015. 438 s. (in Slovakian).
14. Petrik J. Dejiny slovenských evanjelických a. v. služieb Božích. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1946. 321 s. (in Slovakian).
15. Veselý D. Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2004. 384 s. (in Slovakian).
16. Bogdanova I. A., Mar'ina V. V., Havanova O. V., Bogdanov Ju. V. *Istorija Slovakii*. Moskva: Evrolinc, 2003. 435 s. (in Russian).
17. Tovtyn Ya. *Suspil'no-politychne stanovyshe slovats'kykh zemel' u skladi monarkhiyi Habsburhiv (1526-1610 rr.)*. Uzhhorod: Polihraftsentr Lira, 2011. 160 s. (in Ukrainian).

SUMMARY

DISSEMINATION THE REFORMATION ON TERRITORY OF SPIŠSKY COMMITTEE AT 16th CENTURY

I. Borys (Uzhhorod)

In this article considering the penetration process and character of Reformation on the Spišsky committee of Eastern Slovakia during 16th century. Are considered and analyzed issues what relating to activity individual religious organizations and Reformation's leaders, adopting and consolidating of Reformation ideas in the spirituality life of society, their estimation and value. During the first half of the XVI century the Spiš (Szepes) region of Slovakia undergoes gradual transformation to the Protestantism. There had been the Reformation views in Spiš before 1526, but originally they were limited to more narrow circles and did not cause any substantial external changes in the clerical life. In the first phase of the Reformation movement the issue of primary importance was for the newly-formed religious trends to gain followers, which took precedence over the church reforms. The Reformation-oriented ideas were spread with the assistance of merchants from the royal and mining Slovakian cities, who, having returned from Germany, brought the news about Martin Luther as well as the books reflecting his views. After the Augsburg Confession was adopted in 1530, the Reformation movement in Spiš county was in full swing, having developed new and more powerful functional properties. At that time there appear new propagators of the Luther doctrine. The following religious activists can be singled out: Yurii Levdiser, Yan Genkel, Vavrinet Serpilium, Vavrinet Buchwalt, Shalamun Regner, Damian Graf, Matey, Valentyn Megander-Grosman, Cyriak Obsopij-Kox, Anton Topertser and Gregor Filker. The recognition of Spiš fraternity «Confessio Scepusiana» consisting of 24 royal priests can be considered the apogee of religious life in Spiš as well as one of the most significant sources of the Slovakian Reformation. Though the very content of the document is not original, as it practically replicates the previous Confession of Faith, i.e. it is based on the texts of «Confessio Pentapolitana» and «Confessio Heptapolitana», it advances its own theses set out in the spirit of the Augsburg Confession. At the meeting held on 26 October 1569 the text of the Confession of Faith was presented to the fraternity of Spiš priests, where it was approved and signed by all the priests of Spiš Municipal Seniorate. Thus, during the second half of the XVI century the Reformation processes covered practically all Slovakian lands. In Spiš the spread of the Reformation was fast and successful, and its followers could act within the framework of already existing structures and establishments of the Catholic Church within the period covering the whole XVI century and the beginning of XVII century.

Keywords: Reformation, church, faith, God, Lutheranism, Calvinism, Anabaptism, Christianity, Catholicism, clergy.